

AMINTIRI

DIN VIAȚA

MARELUI ROMÂN

DR. IOAN RAȚIU

FOST PREȘEDINTE AL PARTIDULUI NAȚIONAL
ROMÂN DIN UNGARIA ȘI MARTIR
AL CAUZEI NAȚIONALE

Dr. IOAN RAȚIU

DIN MANUSCRISUL DECEDATULUI PROFESOR

MIHAIL STRAJAN

DOCTOR IN FILOZOFIE ȘI LITERE DELA SORBONA

*descrisă a fost scrisă de
Profesor M. Lăpoda în fost timp*

4204

AMINTIRI

Maior M. Mănuș

DIN VIAȚA

6. I. 1930.

MARELUI ROMÂN

DR. IOAN RAȚIU

FOST PREZIDENT AL PARTIDULUI NAȚIONAL
ROMÂN DIN UNGARIA ȘI MARTIR
AL CAUZEI NAȚIONALE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DIN MANUSCRISUL

DECEDATULUI PROFESOR

MIHAIL STRAJAN

DOCTOR IN FILOZOFIE ȘI LITERE
DELA SORBONA

BCU Cluj-Napoca

RBCFG 2009 04395

1930

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „MINERVA” S. A. ODORHEIU

*Toate drepturile de reeditare rezervate proprietarului
manuscriselor*

M. M.

Cuvânt înainte

Răsfoind manuscrisele autorului rămase nepublicate după încetarea sa din viață în anul 1918, am găsit între alte lucrări ale sale cinci caete cu amintiri.

Incontestabil că cine a cunoscut activitatea ce a desfășurat ca profesor și scriitor *, nu va rămâne surprins de ce citind aceste caete cu amintiri, cari formează un bogat izvor de cunoștințe asupra trecutului neamului nostru, m'am hotărât a le publica treptat.

* A scris studii de filosofie, pedagogie și estetică: manual de stilistică; manual de gramatica limbii române; principii de literatură; principii de estetică și poetică; chestiuni literare și pedagogice; legătura dintre filosofie și științele experimentale, etc., etc.

A colaborat la enciclopedia „Astrei“, la Convorbiri literare. etc., etc.

La banchetul ce i s'a dat în ziua de 3 Sept. 1902 de către profesorii liceului Carol I. din Craiova cu ocazia eșirei sale la pensie, D-l profesor Anastasie Georgescu i-a improvisat versurile următoare :

Te duci, maestre dintre noi ?
Nu credem, nu se poate !
Ale naturii sfinte legi
Le-ai răsturna pe toate.

O stea vorbit-a despre stele
Și-a spus c'a lor lumină
-Și după stingere străluce
Voioasă și senină.

Și când luceafăr între noi
Ai fost viața toată,
Lumina ta, de-ar vrea-o chiar
Să piară, n'o să poată.

Oprindu-mă după scurta, însă impresionanta descriere, în primul rând, asupra lucrării de față : „**Amintiri din viața marelui român Dr. Ioan Rațiu, fost prezident al partidului național român din Ungaria și martir al cauzei naționale**“, cum însuși autorul a intitulat această parte din manuscrisul său, cred că voi putea pune la dispoziția tuturor claselor sociale rândurile scrise, de un *mare învățat* cum îl numiau colegii săi, despre viața aceluși **martir național, care a fost Dr. Ioan Rațiu** și la moartea căruia unul din biografiilor săi s'a exprimat cu cuvintele lui Goethe : „**Trecutul nu se va reîntoarce, dar razele lucitoare ale gloriei sale vor lumina încă mult timp pentru prosperitate**“.

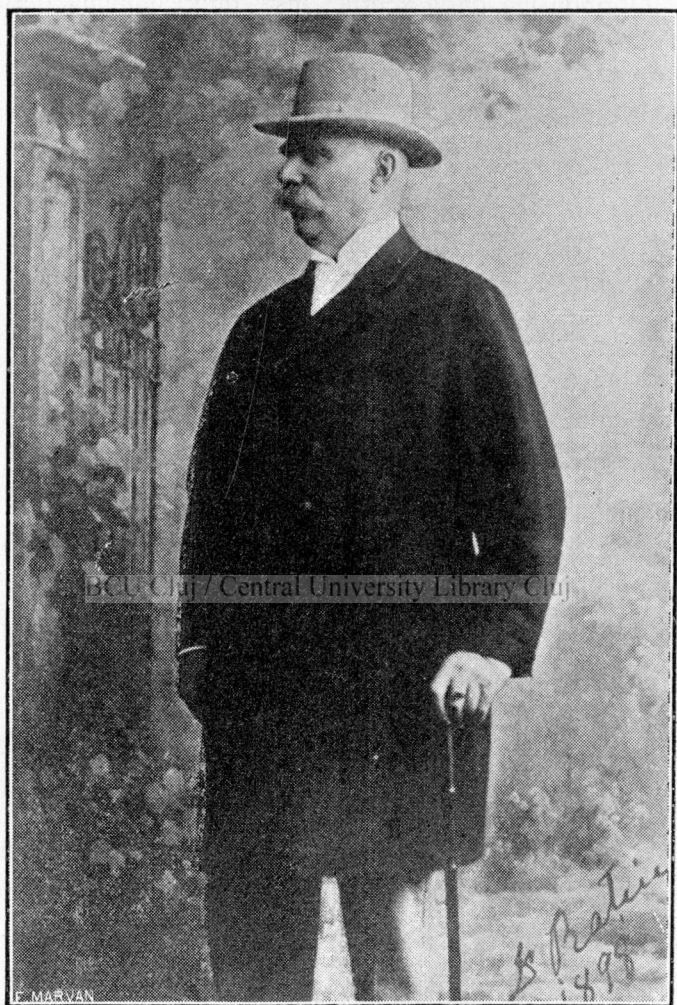
Cu aceasta țin să îndeplinesc și dorința expresă a defunctului autor, care în modestia-i excepțională, într'unul din caetele sale își exprimă părerea că publicarea celor scrise de dânsul crede, că vor deveni cândva folositoare cauzei românismului.

A încetat din viață cu câteva luni înainte și nu a avut fericirea să se bucure de sărbătoarea românismului, împlinirea idealului nostru național.

Fie ca sacrificiile făcute de acest martir al cauzei noastre naționale Dr. Ioan Rațiu și alții, să ducă la desăvârșirea înfrățirii românilor de pretutindeni.

M. M.

Dr. IOAN RAȚIU
MARTIR AL CAUZEI NAȚIONALE

I.

Aci vreau să însemn câteva amintiri din viața de glorioasă memorie a marelui român doct. Ioan Rațiu, care ca conducător al poporului și apărător al drepturilor lui și ca prezident al partidului național, a îndurat un adevărat martiriu, nu numai prin închisoare, la care a fost osândit în celebrul proces al „Memorandului“ dela Cluj, dar și prin ruina proprietății și casei sale din Turda, căci a fost silit să le părăsească, pentru a-și mântui viața sa și a familiei.

„*Rar mi-a fost dat în viață să n âlnesc un om, ale cărui calități sufletești să se impună cu atâta putere sugestivă dragostei și admirațiunei tuturor. Era destul o convorbire de câteva minute ca să se vadă numai decât, că ne stă înainte un om superior prin inteligență, prin erudițiune, prin o memorie prodigioasă, prin slăpânirea de sine și prin puternica nrăurire asupra altora.*

Tot era sculptural în acest om: moralul ca și fizicul, gândul ca și vorba, închipuirea ca și forma, caracterul ca și înfățișarea.

Ceia ce era, se citea în expresiunea feții sale, în acea figură liniștită, senină și dulce de filozof antic, pe acea frunte largă, care, când răsfrângea lumina gândirii, când se încrunta în fulgere de generos dispreț; în acei ochii radioși și pătrunzători cari înblânziau și cucereau.

Luptător îndrăsneț, orator care îmbrățișea cu ardoare supremă toate cauzele nobile, stegar eroic al oricărei legitime revendicări naționale, întrupa o putere formidabilă și exercita asupra poporului un farmec irezistibil de care s'a bucurat de atâtea ori pentru săvârșirea binelui.

Cetățean exemplar, cu o viață publică și privată ca oglindă răsfrângătoare a aspirațiilor din mărinimosul său suflet, a palpitațiilor inimei sale puternice, alesă și deschisă pentru orice nobilă idee”.

Așa ne zugrăvește un scriitor italian, care l-a cunoscut de aproape la procesul memorandumului, portretul celui mai mare român din ultimul pătrar al veacului al 19-lea.

Dr. Ioan Rațiu, născut la 19 August 1828 în Turda, era dintr-o familie de țăran de origine nobilă (de Nădlac). Părintele său Grigore Rațiu, fratele canonicului Vasile Rațiu, fost preposit al consistorului din Blaj, era un om înalt și robust, cu o privire inteligentă, cu plete dese ajunse până pe umeri și încărunțite de vremuri, și se afla în bună stare materială. Era stimat și iubit de toți badea Gligor. Soția dânsului lelea Tina, cunoscută ca femeie bună și gospodină de frunte, era vestită între țărănimă pentru curajul și energia ei. Dr. Ioan Rațiu prin rarile sale însușiri sufletești și trupești era icoana credincioasă a părinților săi. Ei doreau să facă din fiul lor preot. După ce făcu studiile elementare la școala română din Turda, unde învățătorul său descoperi în el o inteligență superioară, fu trimis în 1839, la vârsta de 11 ani în Blaj, la unchiul său Vasile Rațiu, prepositul consistoriului. Aci urmă în gimnaziu până la 1842, câștigând simpatia superiorilor săi, prin cuminența și rarile sale calități. În acel an a fost trimis la Cluj, să învețe ungurește. Primit ca elev stipendiat din fundațiunea episcopului Bob în internatul renumit al prioristilor, absolvi liceul (filosofia și fizica) cu succes eminent. În 1847 intră în siminarul teologic din Blaj spre a se pregăti pentru cariera preoțească, și peste câteva zile fu trimis de episcopul Lemeny în siminarul central din Budapesta, siminarul de model al țării, unde, ca și la Viena și la Roma se trimiteau numai fruntea studenților din provincele groco-catolice. Atunci erau aci numai câte 2 sau 3; iar dela 1872, când s'a desființat în Viena siminarul dela „Barbara“, erau în fiecare an câte 15 elevi români.

În acest siminar se afla tânărul Ioan Rațiu, când în anul 1848 începură marile evenimente din acei ani, din a căror cauză cursul siminarului s'a încheiat pela sfârșitul lui Maiu. Astfel curând

după marea adunare dela Blaj, de pe câmpul libertății, a cărei veste tânărul cleric o aflase, adânc mișcat, în Budapesta, s'a întors acasă la Turda. În toamna anului 1848, când se începură luptele între revoluționarii Maghiari și între Români și armata imperială, Rațiu împreună cu N. Mureșanu și Aiexandru Arpady încă formară legiunea Turda. Această legiune, sub comanda căpitanului Gratze din armata imperială, plecând spre Huedin, a bătut la muntele Hodiș pe honvezi. Auzindu-se apoi, că Bem e la Cluj, a primit ordin să se retragă spre Aiud. Tânărul Rațiu s'a abătut pela Petridul de Sus, unde avea o soră măritată Medan; de aci pe la Trăscău la Aiud, la Blaj și la Sibiu, unde a rămas până în Martie 1849. După lupta cu Bem la Ocna-Sibiului, trupele române s'au retras către Cricău, pe urmă la Sălcina. Rațiu a stat două săptămâni în lagărul lui Axente; apoi s'a dus la legiunea sa, cu care a luat parte pe urmă, în Iunie, la lupta dela Abrud în contra lui Kemeny Farcaș, sub comanda popei Balint, silind pe unguri să părăsească munții. Iancu concentrase atunci toate legiunile retrase în munți în jurul Abrudului, și lupta a ținut mai multe zile.

În Iulie 1849, Rațiu s'a reintors la Turda cu tovarășii săi: Mureșeanu și Arpady. Acesta se îmbolnăvi în drum și muri la Alba-Iulia, unde Rațiu alergă să dea prietenului său ultimele onoruri, petrecându-l până în mormânt. Reîntorcându-se în Turda, află și pe Mureșeanu bolnav, care încă muri în scurtă vreme.

După liniștirea revoluțiunii, în 1850, tânărul Rațiu, întră ca practicant la subcomisariul Botta, în Agârbiciu. Apoi, primind un stipendiu, merse la Viena să învețe drepturile. După o încordare prea mare, în 1854, s'a întors însă bolnav. Iar după o cură la Vâlcele, făcându-se sănătos, a plecat iar la studii, împreună cu Iosif Hodoș, care mergea la Pavia. Rațiu a rămas în Budapesta, unde a luat doctoratul în drept. În 1857 a intrat ca funcționar la tribunalul din Buda, apoi la Cluj alături cu amicul său Șipotariu. La 1860, veni în Sibiu să facă censura de avocat.

În acest timp cade înființarea „Asociațiunii Transilvane“, la a cărei inițiativă și înșegbare Rațiu a luat o parte principală.

Ideia unui așezământ de acest fel preocupa mințile puțini-

lor intelectuali români încă de pe la 1842. În Cluj se afla pe la 1860 un cerc de tineri, din care făcea parte Sipotariu, doct. Rațiu, Filip și avocatul Bohățel. Într'o seară, după cină, povestind ca de obicei despre mijloacele de a ridica pe poporul român la o stare mai bună, luară hotărârea de a înființa o societate culturală, și pentru acest scop făcură un apel către toți intelectuali români.

Dr. I. Rațiu, plecând la Sibiu pentru cenzura de avocat, luă apelul cu sine și trecând prin Turda și Alba-Iulia câștigă pentru ideea Asociației, pe toți fruntașii români de acolo.

Dupăce a trecut examenul de cenzură la Sibiu, a mai rămas aci încă câțva timp, ocupându-se numai cu afacerea Asociațiunii, pentru care a câștigat pe Popeia, pe consilierul aulic Bologa, pe Hanea directorul siminarului și mai ales pe episcopul Șaguna. Episcopul a semnat și o cerere către guvern, ca să îngăduie convocarea unei adunări pentru înființarea Asociațiunii.

Semnată de Șaguna, cererea fu trimisă prin doi tineri la mitropolitul Sutuți în Blaj, care însă la început nu a voit s'o semneze din pricina unei formalități. Atunci a mers Dr. Rațiu la Blaj și dând mitropolitului explicațiunile necesare, a fost așa de norocos de l-a câștigat nu numai pe el, ci și pe toți canonicii, cari asemenea au subscris cererea către guvern. Dela Blaj această cerere a fost trimisă prin Ioan Pușcar la Brașov, apoi a circulat prin toate orașele unde sunt români; și în urmă s'a întors iar la Dr. Rațiu, care a predat-o episcopului Șaguna, iar acesta a înaintat-o guvernului în Maiu 1860, semnată de 176 de români, în frunte cu cei doi arhiepiscopii.

Rezoluțiunea o primi episcopul Șaguna în 12 Iulie acelaș an și îndată adresă invitare câtorva erudiți români să compună câte un proiect de statute, din care să alătore unul la petițiunea ce vor înainta din nou guvernului, care pusese prea aspre condițiuni în rezoluțiunea primei petițiuni, că adică Asociațiunea plănuită să nu aibă caracter exclusiv național român, și să nu deștepte prin titlul ei bănuiala de tendințe exclusiv naționale.

Într'aceia în Septemvrie 1860 românii literați sunt invitați ca pentru ortografia cu litere latine a cărților românești de școală,

cum și pentru introducerea limbii române în tribunale, să pregătească un metod ușor de ortografie.

Pentru acest scop după înțelegeri confidentiale în sânul guvernului asupra oamenilor competenți, s'au ales ca membri ai conferinței literare ținută la Sibiu, dela 2—7 Oct. 1860: T. Cipariu, Ioan Popazu protopop în Brașov, G. Bariț, Gavril Munteanu directorul gimnaziului din Brașov, I. Pușcar pretor la Făgăraș, Andreiu Murășeanu translator guvernial și Dr. Paul Vasile ca delegat guvernial pentru deschiderea conferinței. Conferința ținut 6 ședințe sub prezidiul lui Cipariu, și în a 5-a ședință se pregăti proiectul de ortografie după alte trei proiecte venite dela consistoriile din Sibiu, Blaj și Gherla, cari nu se deosebiau mult între sine. Totdeodată conferința invită și pe Cipariu și pe I. Pușcariu, să facă și dânsii câte un proiect de statute, după care să se formuleze proiectul menit a se înainta guvernului pentru întemeierea Asociațiunii . . . . .

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II.

Dar să ne mărginim la activitatea marelui naționalist de care începerăm a vorbi.

În 1860 dr. Rațiu s'a deschis cancelaria de avocat, întâiu la Alba-Iulia; apoi în 1861 s'a întors iar la Turda. În Maiu 1861 a fost ales vice-comite al Comitatului Turda. Dar indignat de reaua administrațiune, gășind într'o zi un proces-verbal falsificat în absența sa și-a dat dimisiunea.

Îl aștepta un larg câmp de luptă, atât ca avocat cât și ca om politic. Pe atunci erau puțini oameni de legi. Afară de dânsul mai era un singur doctor în drept. Și tocmai atunci erau numeroasele procese de despăgubiri ale foștilor iobagi cu marii proprietari.

Dr. Rațiu s'a făcut apărătorul cel mai generos și mai puternic nu numai al țăranilor români, ci și al secuilor. Avea cancelarie advocațională în Turda și filială în Oșorhei. Sătenii români și unguri, alergau la dânsul ca la ocrotitorul cel mai luminat și mai influent. Ast fel era cunoscut, stimat și iubit de toți, dela un capăt până la altul al țării. Se împlinise dorința mamei sale care se ruga în biserică cu glas înalt: „așa să lumineze fiul meu înaintea lumii, cum luminează făcliile în biserică, și așa să strălucească între ceilalți oameni, cum strălucește luceafărul între stele“.

Născut din țărani, crescut între fiii de țărani în Blaj și ca avocat în neîntreruptă atingere cu țărani, cunoștea viața lor cu toate necazurile, lipsurile și nedreptățile lor și pătruns de milă pentru soarta lor, cu un zel neobosit le îmbrățișea cauzele și le apăra drepturile. Ziua și noaptea, când cerea trebuința alerga dela un colț la altul al țării. Iarna pe ger cumplit, săptămâni de-arândul călătorea cu trăsura sau călare, cufundându-se uneori până în brâu în zăpadă cu calul, având să se lupte cu mii de piedeci și greutați, căci pe atunci nu erau drumuri de fier în Transilvania și comunicațiunea era foarte anevoioasă.

O astfel de călătorie îl ținea luni de zile departe de familia sa și își poate închipui oricine pierderile materiale ce aduceau cu sine astfel de absențe lungi pentru un avocat tânăr. *Deși avea cea mai mare cancelarie advocațională pe atunci, cu filiale și cu multe ajutoare și ar fi putut deveni milionar; Dr. Rațiu a lăsat în urma sa o avere modestă, micșorată încă prin prigonirile și nedreptățile dușmanilor săi de moarte. Pentru că în marea sa iubire pentru țărani, el nu beneficia de munca sa; inima lui caldă și generoasă nu-l lăsa să tragă de pe țăranii năpăstuiți de vrăjmașii lui seculari.*

Un strălucit exemplu de activitatea și meritele dr. Rațiu pentru popor este procesul Tofălenilor, pe cari baronul Apor, în dricul celei mai aspre iernii, îi despoiasse de averea și locuințele lor silindu-i să doarmă pe câmp. Dr. Rațiu i-a așezat iar în vetrele lor și în timpul procesului le-a mljlocit, cu ajutorul nobilei sale soții, o colectă în toată țara pentru a nu-i lăsa să moară de foame și de frig.

Dr. Rațiu era pe atunci cel mai de frunte avocat român și nu numai români ci și secuii după cum am spus, veniau să-i ceară apărarea înaintea legii.

Procesele așa numite pentru „siculica hereditas“ toate dr. Rațiu le-a purtat, și toate le-a câștigat. Secuii adeseori când treceam prin Turda, se abăteau pela casa avocatului lor, ca să-i mulțamească. De când și-a deschis cancelaria în Turda 1862, timp de 30 de ani, până la 1892, cancelaria sa o fost o fortăreață de aparare a intereselor poporului. Mai ales în procese de segregare și comassare, avea dr. Rațiu procesele cele mai însemnate din toate părțile.

Pe când se lupta ca un erou, cu succese strălucite, pentru redobândirea drepturilor foștilor iobagi, în acelaș timp se ocupa cu tot zelul de marea cauză națională. Peste o jumătate de veac el a fost în primele rânduri de lupta, — gata la orice jertfă.

Și nu numai țărani il iubeau și stimau ca pe părintele lor, ci oamenii cei mai iluștri dintre intelectuali îi călcau pragul casei sale; și în înțelegere cu fruntașii națiunei române a îndeplinit cele mai însemnate fapte pe terenul politic și cultural.

În 1861 se simția trebuința unei deputațiuni permanente în Viena, pentru câștigarea drepturilor de autonomie a țării și cu deosebire pentru convocarea dietei ardelene. A fost trimisă o comisie de trei: dr. Rațiu, Iacob Bologna, și Ilie Măcelariu, lângă care a venit în scurt timp și mitropolitul Suluț, cu scop de a stăruii pentru convocarea dietei ardelene. Deputațiunea a sosit în Viena în Iunie și a stat acolo până la Decembrie 1861. În acest timp membrii ei au fost primiți în audiența la Imperatul, la archiducele Reiner și la ministru Schmerling. Memorandul prezentat de cei 4 bărbați ministrului Schmerling a fost desbătut în cancelaria aulică a Transilvaniei. Și toți merabrii cancelariei au fost în contra convocarii, afară de Ladislau Pop, fost vice-gubernator al Transilvaniei. Împăratul a aprobat votul separat al acestuia și a ordonat convocarea dietei. La stăruințele deputațiunei române cancelarul Kemény, mare dușman al Românilor, s'a dat demisiunea și în locul lui a fost numit Nadajdy, omul de încredere al Curții. Acesta instalându-se la Cluj,

a pregătit terenul pentru dietă, care a fost convocată la Sibiu în 1863.

Dr. Rațiu a intrat în dietă ca deputat al Gurghiului și a fost ales notar pentru procesele verbale românești. În acel parlament, ca în cele elvețiene se vorbea 3 limbi: Români românește, Sașii nemțește și deputatul ungar, singur care a voit să între în dietă, ungurește.

Unul din punctele principale ale programului politic al Românilor era autonomie Transilvaniei, pentru care a vorbit dr. Rațiu și pentru care în „Revista Carpaților“ la 1862 Papiu Ilarian a publicat renumitul studiu istoric.

În 1869 dr. Rațiu împreună cu G. Bariț, fură trimiși din nou la Viena cu o petițiune semnată de 1493 intelectuali români. În acea petițiune se apăra vechia autonomie a Transilvaniei, desființată prin legea unirii ei cu Ungaria; se cerea anularea acestei uniri, sancționarea legii electorale, votată în dieta de la Sibiu în 1864, și convocarea unei noi diete a țării. G. Bariț îmbolnăvinduse, dr. Rațiu rămase singur să prezinte petițiunea și fu primit în audiență la 31 Decembrie 1869. Petițiunea a fost trimisă cancelariei aulice ardelene, unde toți membri o combătură. Singur Dimitrie Moldovan a susținut-o cu tărie. De aci a fost trimisă guvernului transilvan, care motivase cererea înaintării ei și a audienței celor doi deputați încă în Octombrie acel an. După aceasta, petițiunea a fost tipărită și împărțită mai multor ziare și oameni politici.

Membri partidului federalist o lăudau, ziarele germane din Sibiu și Brașov o publicară întreagă. Însă fu combătută cu înverșunare de partidul unionist și de presa ungurească. Doi baroni cereau, ca acei cari au înaintat petițiunea să fie aruncați în temniță ca revoluționari. O mare prigonire se începu în contra românilor, mai ales în contra mitropolitului Suluț și a Blăjanilor.

Guvernatorul îl muștră printr'o scrisoare, în care îl convocă să desființeze bănuitul comitet, că la din contră îl va pune sub pază polițienească. Mitropolitul răspunse necăjit, că punerea sub priveghere a unui om îmbătrânit în loialitate, ar putea-o caracteriza cineva ca faptă despotică. Iar dacă Exce-

lența Sa va ține ochii deschisi asupra-i, să-i închidă față cu cleveitorii țării.

Acest răspuns astupă deocamdată gura inamicilor săi.

Dar prigonirile se țineau lanț. O cauză a lor era și faptul, că în războiul din 1866 Români vroiau să formeze câteva batalioane de voluntari pentru apararea statului, cum făcură și pe timpul războiului de 7 ani. Dar unguri se temeau de revoluțiune; reminiscența anului 1848 îi umplea de groază.

În 1869 s'a ținut prima conferința națională după unirea cu Ungaria în 7 și 8 Martie, convocată de dr. Rațiu și Ilie Măcelariu.

Obiectul acestei conferințe a fost constituirea partidului și chestiunea despre activitate sau pasivitate. Toți membri conferinței afară de 3 au votat pasivitatea.

Apoi s'a ales un comitet al partidului de 25 membri cu reședința la Sibiu. Comunicându-se rezultatul prin comisariul Pecky, guvernului, acesta a desființat comitetul. Măcelariu protestă, guvernul îl desființă a două oară.

Altă conferință, în care s'a hotărât din nou pasivitatea la alegerile dietale, s'a convocat și prezidat de dr. Rațiu, la Alba-Iulia 1873.

La învătarea ministrului prezident „Melchior Longai“, mitropolitul Vancea convocă în 1868, la o conferință în Blaj pe G. Bariț, Ilie Măcelariu și dr. Rațiu, cari ținură două ședințe și trimiseră guvernului un memoriu, dar, cazând Longai, fără nici un efect.

În 1880, se publică proiectul de lege pentru regularea proprietății prin comasare, pe teritoriul Transilvaniei și al fostelor ei comitate Crasna, Solnocul de mijloc și Zarandul și Chinoarul. Acest proiect alarmă pe publiciștii și legiștii români. În Martie, se adună 34 de avocați români în o conferință pregătitoare la Sibiu, sub prezidiul dr.-lui I. Rațiu având ca secretar pe Aurel Isac. Conferința studiind numitul proiect, află că scopul lui este despoierea poporului român de proprietate și reducere lui la proletariat la o nouă iobăgie. S'a ales o comisie pentru compunerea unui memoriu și pe 11 Aprilie 1881, fu

convocată la Sibiu conferința formală, la care luară parte 13 legiști locali și 15 avocați din alte ținuturi, sub prezidiul lui I. Bologa, având ca secretari pe P. Cosma și Iuliu Coroianu. Dezbaterile, critica proiectului și petițiunea pentru neaprobarea lui sunt tipărite de P. Cosma sub titlul: „Datele referitoare la regularea de posesiune în Transilvania și părțile anexe, culese de P. Cosma“.

În 1879 s'a făcut legea pentru introducerea limbei maghiare în toate școalele elementare, combătută cu multă energie și argumente temeinice în fața magnaților.

Cu aceeași energie luptară prelații, publiciștii și oamenii noștri politici în contra proiectului de lege XXX din 1883, al cărui scop e maghiarizarea școalelor noastre secundare și chiar a facultăților teologice. Legea a fost sancționată și încercările de a o realiza se continuă.*

În 1880 în casa Dr. Rațiu la Turda, în înțelege cu G. Bariț, G. Pop de Băsești și Parteniu Cosma, s'au stabilit principiile fundamentale pentru organizarea partidului național al tuturor Românilor, atât din Transilvania, cât și din Banat, Temișana și Maramureș, sub prezidiul dr.-lui I. Rațiu. Conform acestor principii s'a formulat programul național în conferința dela Sibiu 1881, publicat cu un dezvoltat studiu istoric în memoriul acelei conferințe de G. Bariț.

În conferința dela 1887, s'a hotărât înaintarea unui memorandum către Suveranul. În jurul acestui memorandum s'a început între politicieni români o lungă dezbateră. Unii vroiau să aștepte un timp mai potrivit pentru al prezenta.

Conferința dela 27 Oct. 1890, convocată de Dr. Rațiu, împreună cu Coroian, a atras luarea aminte a românilor de peste munți, și ca un protest în contra legii azilelor ungurești de copii, s'a înființat Liga pentru unitatea culturală a tuturor Românilor.

În conferința dela 20—21 Iunie 1892, s'a ales un nou comitet sub prezidiul dr.-lui Rațiu, și s'a hotărât trimiterea memorandumului către Împăratul fără amânare. Atunci a plecat la Viena, în Maiu 1893, o deputațiune de 350 de țărani români și alți inte-

* Autorul a decedat la anul 1918, înainte de împlinirea idealului național.

lectuali sub conducerea dr-lui Rațiu și cu mare greutate s'a putut strecura până la Viena ca să nu fie opriți de autoritățile ungurești.

Parte din fruntași români erau în contra trimiterei acestui memorandum. Rezultatul lui se cunoștea dinainte, știut fiind că, după constituțiune, el trebuia să vină în mâinile guvernului unguresc. Dr. Rațiu și tovarășii săi, membrii comitetului, știau aceasta, dar scopul lor era mai mult ca să atragă luarea aminte a presei europene și a oamenilor politici asupra luptei seculare a poporului român pentru drepturile sale. Pentru aceia și publicară memorandumul în mai multe limbi.

La 13 Iunie 1893, când s'a înapoiat dela Viena, Dr. Rațiu a fost înștiințat, că ungurii din Turda îl așteaptă la gară cu pietri, ciomege și săcuri. De aceia în Cluj a părăsit trenul și a venit acasă cu trăsura. Seara ungurii aflând de sosirea lui, mulțime de popor, înfuriați, conduși de poliție, au inscenat la casa dr-lui Rațiu înfricoșatul vandalism, despre care fica dânsului, dșoara Felicia, a publicat un interesant memoriu. D-na Emilia Rațiu, când a văzut mulțimea care împresurase casa, sbierând și înjurând, începu să cânte la clavier marșul lui Maihai Viteazul.

Aceasta i-a înfuriat și mai mult și începură să arunce cu bolovani, spărgând geamurile ferestrelor, sfărâmând giurgiuvelele ferestrelor, tablouri, oglinzi, mobile, și tot ce era în saloanele de către stradă. N'au rămas decât pereții, murdăriile și dărâmaturile de pietrii. Când nu mai avură ce sparge, începură a bate cu topoarele și ciomegile în poarta curții, încuiată, sbierând și urlând ca fiarăle sălbatică. Pe la barierele orașului erau jandarmi cu baionete trase, ca se oprească pe țărani români, cari auzind de primejdia iubitului lor patron și conducător, alergară să-l scape. Dr. Rațiu cu familia, cu soția și cele două fice ale sale, retrași în saloanele din lăuntru, erau în mâinile gloatei înfuriate, fără altă apărare de cât cei doi sau trei servitori și zidurile masive ale casei sale.

„În mijlocul celui mai neînchipuit fanatism, — zice dșoara Felicia în memoriile sale — cu o ură adevărat sălbatică, urlând ca fiarăle pustiului, au început atacul. Pietrele și bolovani curgeau potop, prefăcând înfândări tot ce întâmpinau. Ajunși în proximal

furiei, au început să atace cu ciomege, topoare și securi poarta masivă.

Și fiecare lovitură mărea primejdia celor osândiți, căci deși poate un atentat la viață nu fusese premeditat, — fiind atacul condus de însuși poliția, — dar cedând poarta forței supreme și deschizându-li-se calea, nici Dumnezeu nu i-ar fi putut mântui din ghiarele lor. Doar cu glasuri răgușite de patima furiei strigau după sânge, sângele Dr-lui Rațiu“.

In aceste momente de groază neavând nici o armă în casă, care nici nu i-ar fi folosit la nimic înaintea mulțimei înfuriată, dr-rul Rațiu își aștepta în liniște moartea, sigur că din sângele său vor răsări eroi, cari îl vor răzbuna și vor libera poporul român din sub jugul tiraniei.

În sfârșit urletele amuțiră, brațele căzură sleite de oboseala luptei. Unul să urcă pe o estradă și ținu o cuvântare plină de insulte și amenințări la adresa dr-lui Rațiu. Apoi cântară un imn revoluționar și un imn de batjocură pentru încoronarea regelui Românilor, a dr-lui Rațiu.

A doua zi dr-ul Rațiu, la rugarea familiei și a prietinelor săi, a plecat la Sibiu ca să pregătească acolo strămutarea familiei, părăsindu-și pentru totdeauna casa, care era acum numai o ruină și orașul său natal, în care nu mai erau siguri de viață. Familia care a rămas încă câteva luni pentru desfacerea menajului, s'a convins despre aceasta fiind mereu expusă primejdiei. Până și o încercare de a le arunca în aer casa cu dinamită, s'a făcut, însă fără succes. Dna Rațiu a fost silită să ceară miliție pentru asigurarea vieții și puteau eși prin oraș numai însoțite de doi jandarmi, cari pentru mai mare siguranță își aveau locuința chiar în casa dr-lui Rațiu.

După stabilirea familiei la Sibiu, ne mai putând închiria casa din Turda, a trebuit s'o vândă cu un preț jumătate mai jos, decât valoarea ei. Iar moșia de acolo, cu prilejul comasării a fost redusă astfel atât în calitate cât și cantitate, încât după moartea sa abia ajungea pentru întreținerea familiei.

S'a constatat nedreptatea prin oameni competenți și s'a intentat proces, însă fără nici un rezultat ; doar era vorba de drep-

tul dr-lui Raț, privit de unguri ca cel mai mare dușman al lor. Astfel martiriul acestui neînfrânt luptător pentru dreptate trebui să-l sufere îndurerata familie și după moartea sa.

La începutul anului 1893, dr. Rațiu împreună cu Eugeniu Bratu și Aurel Popovici, avură întâlnire cu fruntașii Slovacilor și Sârbilor în Viena. Acolo au pus temelia alianței naționalităților, înființată peste 2 ani la congresul ținut pentru acest scop.

În Iunie 1893, s'a ținut ultima conferință sub prezidiul dr-lui Rațiu, în care s'a aprobat trimiterea memorandumului.

În toamna acestui an s'a ținut apoi o conferință în Pesta, cu cei mai mulți fruntași Sârbi, Slovaci și Români, în care s'a hotărât convocarea congresului peste 2 ani. Atunci dr. Rațiu avu o convorbire cu ministrul, care-i ceru să stăruiască ca români să părăsească programul dela 1881 și în schimb se va modifica legea electorală.

Infuriat de răspunsul bărbătesc și de atitudinea neclintită a dr-lui Rațiu, cum și pentru publicarea memorandumului, guvernul unguresc a pus la cale procesul memorandumului, care s'a fixat pe ziua de 7 Maiu 1894, la Cluj.

Mergerea dr-lui Rațiu și a celorlalți membri ai comitetului la Cluj, a fost o adevărată călătorie triumfală, un triumf fără pereche în istoria noastră națională. Pe la toate gările și de ambele părți ale drumului, zeci de mii de popor, bărbați, femei, copiii, îi întâmpinau cu flori, în haine de sărbătoare și cu capetele descoperite. Pe la gări conducători mulțimei le țineau discursuri înflăcărâte în ciuda jandarmilor iar doamnele le aduceau strălucite jerbe și cununi de flori, ca recunoștință pentru curajul și jertfele iubiților apărători și conducători ai poporului român.

În Cluj în 7 Maiu, s'au adunat peste 20.000 oameni, care însoțiră pe membri comitetului până la tribunal, aclamând, fluțurând pălăriile iar uni îngenunchind.

Era un protest al poporului român în contra acestui odios proces. Dr. Rațiu pășea falnic în fruntea comitetului și răspundea cu dragoste miilor de țărani, care aclamau pe cel mai ilustru reprezentant și apărător al drepturilor poporului. Intru aducerea

aminte a acestui sărbătoreasc eveniment, P. Dulfu a scris frumoasa poezie închinată martirilor de peste Carpați :

Cu flori cu ramuri verzi în mână
Și'n piept cu dragoste ferbinte,
Eșitu-le-au mii de Români,
Intreg poporul înainte.

.....

De asemenea întreg poporul din Cluj și împrejurimi aștepta sosirea comitetului în haine de sărbătoare. La ivirea trenului, mulțimea a intonat : „Deșteaptă-te Române“ și i-a primit cu o ploaie de flori. Cel mai frumos buchet și din flori roșii-albastregalbene, de o mărime colosală, cu panglici tricolore și cu inscripția : „Totul pentru națiune“, a fost dat dr.-lui Rațiu din partea doamnelor române.

În ziua următoare grădina Bánfi și toate stradele erau pline de români. Mare parte dintre unguri fugiră, crezând că-i amenința primejdia. Însă nu pentru scandal veniră mulțime de Români din mari depărtări, ci ca să-și arate iubirea către conducătorii săi și ca să proteste prin manifestarea venerațiunii lor către ei.

Prezidiul juriului propuse amânarea procesului, sub cuvânt că sub presiunea manifestărilor mulțimei pertractarea nu se poate face obiectiv. Români nu primiră propunerea.

Până la începerea pertractării, dr. Rațiu a ținut mulțimei o scurtă cuvântare plină de iubire pentru neamul său, mulțumindu-i pentru osteneala și jertfa adusă venind din mari depărtări. Mai vorbi Lucaci, Diamandi și între nesfârșite urale moșul N. Herlea din Vinerea. Atunci deodată apar 20 de polițiști, cu baionetele trase și provoacă mulțimea să se împrăștie.

Ar fi urmat scene sângeroase, dacă dr. Lucaci nu ar fi sfătuit pe români să părăsească grădina.

Seara avu loc primirea deosebitelor delegațiuni, trimise să arate adorațiunea și devotamentul poporului către comitet și președintele său. Delegațiunea clerului român, a advocaților, a presei române, a meseriașilor români, a doamnelor române, a tinerimei

academice din Transilvania și Ungaria, a tinereții universitare din Bucovina și România. Vorbiră venerabilul vicar al Silvaniei, Alimpiu Barbulovici, în numele clerului, dr. Aurel Murășeanu pentru presă, Vasilie Podoabă pentru meseriași, Pop de Băsești pentru comitetul central, Dna Pipoș în numele doamnelor române, Aurel Isac în numele avocaților.

O manifestare grandioasă, cum numai unui domnitor se face ; cu deosebire că aceasta nu era convențională ci venită din adevărata iubire și devotament.

Fetele din Sibiu trimiseră, prin Augustini o nouă coroană de lauri, în locul celei răpite de jandarmi la gara de lângă Turda.

De asemenea seara avu loc o întrunire socială cum nu s'a mai văzut. Cu acel prilej poporul a ales o comisiune de trei : moș Herlea, Teodor Onișor și Gavril Trifu, care să prezinte Împăratului plângerile poporului pentru prigonirile ce i se fac, și să ceară scut în contra lor și în contra rușinei adusă națiunii române prin odiosul proces intentat conducătorilor săi pentru memorandumul prezentat. *Delegațiunea nefiind primită, a lăsat petițiunea în cancelăria imperială.* * University Library Cluj

Procesul a ținut trei săptămâni și s'a încheiat cu osândirea tuturor membrilor comitetului dela 2 luni până la 5 ani de închisoare.

Este memorabilă declarațiunea dr. Rațiu înaintea tribunalului din Cluj : „Existența unei națiuni se afirmă, nu se discută. Nu ca vinovați ci ca acuzatori ne ridicăm noi aici în contra acelor, cari calcă drepturile națiunii române“ ! Aceasta declarațiune nu a fost ținută în seama de tribunalul din Cluj, care judeca în numele despotismului și tiraniei ; ea însă ș'a păstrat deplina sa valoare înaintea tribunalului celui mare al omenirii, înaintea istoriei.

Dr. Rațiu, Coroianu și dr. Lucaciu au fost închiși la Seghedin, primi pe 2 ani, Lucaciu pe 5 ani. Ceifalți membri ai comitetului G. Pop de Băsești, D. Cornea, dr. Daniel, P. Barcianu, N. Cris-

* Ziarele au anunțat că s'a găsit petiția memorandumului la Viena ne-rezolvată făcându-se confuzie. Probabil că despre aceasta petițiune e vorba a delegației care nu a fost primită în timpul procesului.

tea, dr. T. Mihali, Aurel Suci, M. Veliciu, Rubin Patița, G. Domide, D. Roman, Patriciu Barbu, la Vaș. După 15 luni, la intervenirea M. S. Regelui Carol I al României, toți au fost eliberați.

Pe când erau închiși, comitetului național i s'a făcut propunerea, să semneze cu toții o petițiune de grațiere. Dr. Rațiu a respins cu indignare această propunere: „Am fost osândiți pe nedrept, și numai cei vinovați trebuie să ceară grație“.

În 1895, pe când dr. Rațiu era încă în temniță, s'a ținut congresul național în Pesta, sub prezidiul lui G. Pop de Băsești, care numai de câteva zile eșise din temniță, și a lui Mudron din partea Slovacilor, și M. Polit din partea Sârbilor. Tot atunci în Sept. 1895, s'a ținut și congresul de pace la Bruxelles, unde cauza noastră a fost apărată cu mare succes de V. A. Ureche, prezidentul Ligei, de N. Roman ș. a.

„Hotărât, senin, neînduplecat — zice Delavrancea în Epoca — cuvânt apăsător, demn. Desprețuitor al abilităților, ca toate firile excepționale, cari merg drept, pe față, și isbesc fără prefacere“.

A fost omul întreg al unei singure idei, și ideea aceasta era smulsă din istoria a 17 veacuri și din inima a 10 milioane de Români. Peste Carpați nu a fost un psiholog politic mai mare ca Dr. Rațiu, nici un apostol mai sfânt al cauzei naționale. El înțelesese sufletul țărânilor și se învinsese pe sine însuși, pregătindu-se la orice jertfă.

Când au venit jandarmi la locuința sa din Sibiu, pe atunci în strada Măcelarilor, ca să-l excorteze la temniță, era după dejun și se pregătea să-și facă siesta obicinuită. Se uită la orologiu și văzând că mai sunt două ore până la plecarea trenului, rugă cu blândețe pe jandarmi, să aștepte până își va dormi somnul. Și cu cea mai mare liniște sufletească s'a culcat și a dormit pe otomană, păzit de jandarmi. În acest timp Dna Rațiu, cu inima plină de durere, făcea bagajul în camera de alături și se pregătea să însoțească pe adoratul ei soț în drumul greu al temniței. (Din memoriile Dnei Feliția Rațiu).

Aceasta nobilă soție, precum în toată viața a fost o vrednică tovarășe a soțului său în luptele pentru drepturile poporului și prin spiritul său de inițiativă a știut desvolta activitatea mul-

tora pentru scopuri naționale și filantropice, așa și acum a împărțit până la urmă martirul său. Dânsa a părăsit locuința, sa din frumosul oraș al Sibiului, ca să fie aproape de soțul său și împreună cu cele două fice ale sale a locuit un an și trei luni în niște camere umede și mucigăite, cum erau toate casele din Seghedin dela revărsarea Tisei, în 1871, în stradele noroioase și nepavate ale acestui oraș.

Se instalară aproape de temniță, ca să-l poată vedea în fiecare zi, și să-l poată îngriji în caz de boală. Suferințele lor în acest trist exil erau ușurate și viața lor înseninată prin desele vizite ce le primeau dela rude, prieteni și alte persoane distinse, atât din România, cât și de pretutindeni, din toate ținuturile locuite de români. Veniau să-i vadă și să arate simpatiile lor martirilor națiunei.

Dr. Rațiu, precum cu prilejul procesului, prin demnitatea purtări și prin maiestatea înfățișării sale însuflase respect și storsese admirațiunea tuturor, așa și aci era tot cel vechiu, liniștit, senin, neînfrânt și nebiruit.

În sfârșit, după cum am spus, la Sept. 1895; după intervenirea regelui Carol I, și după 15 luni de închisoare și ospitalitate ungureasă, au fost eliberați ; și dr. Rațiu împreună cu familia sa, s'au putut reîntoarce în dorita lor locuință din Sibiu.

Aci, aflând de sosirea lui, mulțime de popor din satele vecine, veniră să vadă pe veneratul lor conducător și împreună cu intelectuali din Sibiu, îi făcură mari ovațiuni.

Dânsul le mulțami și introducându-i în „Sala Societății“ orașului (Gesellschaftshaus), petrecură câteva ore de plăcută revedere, în care se ridica toaste pline de entuziasm și de încurajare pentru continuarea luptei naționale.

Pentru publicarea unui manifest, în care spuneau că vor lupta mai departe pentru câștigarea drepturilor politice, dr. Rațiu, a fost din nou arestat 8 zile, împreună cu alți șase tovarăși, în 24 Sept. 1896.

III.

Ca om politic, dr. Rațiu, a fost organizatorul și conducătorul partidului național dela întemeierea lui, din 1880.

Ca avocat a fost apărătorul fără preget al drepturilor țărâ-nimei în contra tendinței de despoiere a puternicilor zilei și prin influența și puternica sa elocvență a scăpat de ruină multe fa-milii țărănești, pentru care devenise *idolul* țărâ-nimei.

Dar rolul său nu s'a mărginit numai la terenul politic și juridic. O însemnată activitate a dezvoltat dr. Rațiu și pentru cul-tura și economia națională. El a pus fundamentul școalei române din Turda și a format o eforie din frunțașii români de acolo pentru îngrijirea ei. Și pentru întreținerea școalei, a zidit în piața Turdei, pe locul cumpărat de unchiul său, prepositul V. Rațiu, o casă frumoasă, menită a fi jumătate hotel, și cealaltă jumătate locuințe particulare și prăvăli de închiriat, iar venitul să fie des-tinat școalei.

A înființat institutul de credit „Arieșana“ din Turda, al că-rui director a fost până a părăsit Turda, și a urmărit cu luare aminte mersul acestei instituțiuni, la soarta căreia cuvântul său era hotărâtor.

A fost, după cum am arătat, cel mai zelos dintre inițiatorii și întemeetorii Asociațiunii Transilvaniei pentru cultura și litera-tura poporului român. A fost membru fondator al societăți pentru fond de teatru, și un zelos sprijinitor al meseriașilor și socie-tăților lor.

Era iubitor de literatură. Mai ales avea predilecție pentru poeziile eroice.

Adeseori se culca și se scula fredorând refrenul poeziei „Gorunul lui Horia“ de Ion Lăpădatu.

Și era un mare admirator al Regelui Carol I, pe care îl considera drept cel mai înțelept monarch al Europei. Portretul lui atârna deasupra patului său, alături cu a lui Bismark.

Simțimintele poporului român pentru apărătorul lor sunt frumos exprimate în cântecul devenit popular „Doina lui Rațiu“, de Vioara Magdu din Bihor, care se termină cu strofa plină de încurajare :

„Verde-i bradul și stejarul
N'o fi tot cum vrea Maghiarul.
Punem umăr doi cu doi
Ș'o mai fi cum vrem și noi“.

„La moartea sa, putem exclama ca Goethe : — zice unul din biografiile săi — trecutul nu se va reîntoarce; dar razele lucitoare ale gloriei sale vor lumina încă mult timp pentru posteritate“.

Funerariile

Dr. Rațiu a reposat la 4 Decembrie 1902, jelit de întreg neamul românesc. Fără să fi fost bolnav, pe când lipsa Dna Rațiu care se afla la înmormântarea ginerelui său, a inginerului Tilea în Mediaș, se simți rău. Chemă pe medicul curant al casei; dar medicamentul prescris nu-i folosi nimic. Peste noapte avu insomnie, a doua zi lipsă de apetit; după amiază, simțindu-se obosit, se culcă în așternut și adormi somnul cel din urmă.

Funerariile sale, de o pompă deosebită, au fost o frumoasă manifestațiune națională.

Strălucirea lor a fost adăugată prin prezența ambilor mitropoliții și a multor fruntași din toate părțile României. Serviciul religios l-a făcut mitropolitul Dr. V. Mihali, cu mai mulți preoți veniți anume. Dr. Augustin Bunea a ținut o eloquentă predică. A mai vorbit badea George Pop de Băsești ca un tovarăș de luptă al răposatului, apoi Dr. Gavril Tripon și alții.

Cât a stat sicriul pe catafalc, în tot timpul au curs mulțime de telegrame de condoleanță, peste 300. Cele dintâi au fost telegamele Senatului și Camerei legislative din România, adresate Dnei Rațiu; apoi ale Dilor G. G. Cantacuzina, Nicolae Filipescu,

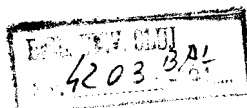
Tache Ionescu, Ion Grădișteanu, Zoe și Virgil Arion, Dela Vrancea, Dr. C. I. Istrate, Disescu, etc., toți fruntași politici ai României. Din coace de Carpați s'au primit telegrame dela Dnii A. Mociony, Ștefan Cicio Pop, Nicolae Onea, Dr. Teodor Mihali și alții. Au sosit și o mulțime de coroane.

Deși ningeă în timpul procesiunii, a fost însoțit până la mormânt de ambi mitropoliții, cari mergeau în fruntea unei mari mulțimi de popor.

Astăzi osemintele marelui luptător zac sub un frumos monument de marmoră, împodobit mereu cu flori proaspete, în cimitirul bisericeii greco-catolice din Sibiu, alătura de G. Bariț, Papiu Ilarian, colonel baron Ursu și alții.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

* Manuscrisul poartă data din anul 1912 și este scris în Sibiu.

